

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ОСТРОЗЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМ.М.С. ГРУШЕВСЬКОГО
ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

**ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО
ПОКОЛІННЯ НА
ПРИНЦИПАХ ХРИСТІЯНСЬКОЇ
МОРАЛІ В ПРОЦЕСІ ДУХОВНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ**

Острог-1997

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ОСТРОЗЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ
ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМ. М.С. ГРУШЕВСЬКОГО
ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»**

**ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ
НА ПРИНЦИПАХ ХРИСТИЯНСЬКОЇ
МОРАЛІ В ПРОЦЕСІ ДУХОВНОГО
ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ**

Збірник наукових праць

Острог - 1997

УДК 370.1

В 76

**ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ НА
ПРИНЦИПАХ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ В
ПРОЦЕСІ ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ**

Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції.
Статті, доповіді, виступи. — Острого, 1997. — 232 с.

У збірнику вміщені статті, доповіді та виступи, виголошені філософами, теологами, психологами, педагогами на II Міжнародній науково-практичній конференції, яка відбулася 17-19 травня 1996 року в Острозькій Академії. В наукових працях відображено теоретично-практичні рекомендації з питань виховання молоді на принципах християнської моралі.

Відповідальний за випуск — канд.пед.наук, доцент
ЖУКОВСЬКИЙ В.М.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи Острозької Академії КОВАЛЬСЬКИЙ М.П., кандидат філософських наук, доцент Рівненського економіко-гуманітарного інституту ГЛУСКИН В.В.

© Острозька Академія

БІБЛІЙНІ ПЕРЕКЛАДИ І ПЕРЕСПІВИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Учитель-словесник не може поминути тих підвалин християнської моралі, що давали натхнення кращим синам і дочкам українського народу доторкнутися до священних книг людства, донести їх до свого народу рідною мовою.

Насамперед, вивчаючи у 9 класі перекладну церковну літературу, учитель-словесник характеризує Біблію як визначну пам'ятку світової літератури. Ми вважаємо, що для нашого регіону кількість годин, передбачених програмою на вивчення цієї теми, можна збільшити. Привід суттєвий і виправданий: поблизу Рівного є невеличке село Пересопниця, якому судилося увійти в історію нашої національної культури зі славою Української Першокниги.

Пересопницьке рукописне Євангеліє 1561 року є справді дивовижним явищем нашої культури, унікальною пам'яткою мистецтва, мови, літератури, релігійно-філософської думки свого часу. Як явище культурного життя ця книга невіддільна від своєї епохи, її передової ідеології: саме в той час в Україні розгортається гуманістичний рух Відродження, який був водночас і свідченням культурного зростання, становлення українського народу, і відгуком європейського Ренесансу. Це була епоха, за висловом Михайла Грушевського, коли у нас «почала вияснятися потреба національної культурної й освітньої роботи для охорони і піднесення національного життя». Високі ідеї Відродження і спонукали до появи Першокниги.

Виникнення Пересопницького рукопису продиктоване потребами духовності українського народу, зокрема вимогами пропаганди християнсько-релігійної духовності на ґрунті живої української мови. Адже на той час найуживанішою була саме релігійна література, під знаком її минала давня доба нашого письменства.

Особливою ця книга виявлялася її творцям ще в час задуму. У той далекий час вони мріяли створити книгу рідною мовою,

утвердивши тим престиж свого розореного, поневоленого народу. І це тоді, коли вогник пробудження національної свідомості українців лише починав жевріти, коли в умовах іноземного панування дуже важко і болісно відбувалося національно-культурне відокремлення нашого народу. Першою ластівкою цього знаменного процесу національного пробудження стала Пересопницька Першокнига. Ті, хто здійснив цей сміливий і прекрасний задум, були, вочевидь, справді мудрими й талановитими людьми. Ще на світанку національного пробудження вони безпомилково відчували потребу великої праці в ім'я рідного народу. І таку працю учинили, виконавши переклад Чотириєвангелія — основоположної книги християнського культу із книжної староболгарської мови на рідну українську, зрозумілу всім. Про високу й гуманну мету цієї праці в рукописі сказано, що вона здійснена «для ліпшого виrozumління люду християнського посполитого».

Пересопницький рукопис знаменний як найдавніший і при тому один із найкращих перекладів Чотириєвангелія українською мовою. На жаль, ми не можемо дати можливості учням попрацювати з хрестоматійними перекладами Пересопницького Євангелія, бо таких у нас немає. З цієї теми можна дати лише загальний огляд, більше спиратися на краєзнавчий аспект пам'ятки, використавши всі розвідки про Пересопницьке Євангеліє.

Наступні переклади Священних текстів українською були зроблені аж у XIX столітті. При вивченні творчості Пантелеймона Куліша учитель обов'язково акцентує увагу на його сподвижницькій праці по удосконаленню і шліфуванню українського слова, а також на його перекладницькій діяльності. Тут слушно зауважити, що Куліш зробив повний український переклад Біблії (на жаль, частина його згоріла під час пожежі в родовому хуторі 1885 року). Письменник плекав надію піднести в очах народу авторитет предківської мови як придатної для культурного поступу. Збережених три чверті Кулішевого перекладу доповнили Іван Пулюй та Нечуй-Левицький, і перше українське видання Святого Письма побачило світ у Відні 1903 року. Не маючи текстів перекладу Біблії ні Кулішем, ні Нечуєм-Левицьким, учитель лише обмежиться повідомленнями.

Більш відомих перекладів на українську мову видатними

письменниками Святого Письма в літературі не зустрічаємо. Однак практично жодного письменника не зустрінемо, який би не використав біблійних сюжетів у своїй творчості. Важко тематично згрупувати ці сюжети, враховуючи об'єктивні і суб'єктивні процеси літературного життя.

Українську літературу часто називають селянською. Це — поверховий погляд. Якщо тематично вона здебільшого пов'язана з селом, то на основі цього сюжетного матеріалу ставляться проблеми світового значення. Не суттєво, де розгортаються трагедії людського життя, проходить двобій правди з брехнею, виявляються риси честі й ницості, самовідданості й підлоти — у вельможних палатах чи під селянською стріхою — головне, з якою художньою силою це відображається. Неповторність нашої літератури саме в тому і полягає, що вічні художні ідеї та філософські істини, християнські чесноти вона черпає із буднів та свят самого народу, а не із салонних інтриг аристократичної верхівки, творячи єдиний духовний пласт. Разом із тим в українській літературі живуть повнокровним життям усі види і жанри, властиві «аристократичним» літературам світу.

Саме в жанровому огляді спробуємо подати біблійні сюжети та переспіви в українській літературі: гімни, псалми, притчі, молитви.

На честь держави, героя великим колективом на святих, офіційних прийомах, військових нарадах виконуються урочисті пісні-гімни. У давнину це були культові хвалебні пісні на честь богів та героїв. З розвитком християнства стали поширюватись релігійні гімни, які й досі використовуються церквою. Один із них, створений О.Кониським, — «Боже, великий, єдиний» (муз. М.Лисенка). Поезія написана у формі звертання, їй властива урочиста лексика, велична і проста мелодія. У невеликому тексті — глибока ідея: Бог, народ і Україна — це основа вільного щасливого життя, до якого прагне людність, рефрен четвертої строфи підсилює головну думку:

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світу, щастя,
Дай, Боже, народу...

На відміну від гімнів, які у процесі формування нації стали символами державної єдності, чисто релігійними піснями залишилися псалми, що зібрані і містяться в Псалтирі і приписуються царю Давиду. Псалми, маючи яскраву поетичну форму, привертали до себе увагу багатьох письменників. Вони переробляли їх відповідно до своїх поглядів та потреб сучасності. Вірі православній, народові українському, мові його присвячує псалом «Із псалмів Русланових» Маркіян Шашкевич, «бо руське ми серце та й віра руська».

Уважне ставлення Пантелеймона Куліша до релігії визначалося усвідомленням її гуманістичної цінності і тої ролі, яку вона могла відіграти в піднесенні української культури. У п'ятнадцяти переспівах псалмів Пантелеймон Куліш насамперед звертається до Бога: «Хвали, душе моя, Господню силу...» (Псалма СХІVІ), «Блаженний, хто ... прихилиється до Бога...» (Псалм 1), «Господи, наш милий Боже, що за дивна твоя слава!» (Псалма VІІІ), «В Тобі моя надія, Боже...» (Псалма ХІІІ) і т.п. З-поміж псалмів і змістом, і побудовою вирізняється Псалма 63, побудована на риторичних запитаннях:

Чи справді ви, громадські люде,
добра бажаєте народу?

Чи щирим серцем на судищах
міркуєте про Божу правду?

Письменник вболіває за «Божу правду», його тривожить доля українського народу, його споконвічне рабство. Основна думка «Псалтирної псалми» — принизливе становище українців, з яким вони миряться, — це лише початок тих гнівних інвектив, які звучатимуть у Шевченковому посланні «І мертвим, і живим...», у Франковому «Мойсеї» («Народе мій замучений, розбитий, мов паралітик той на роздорозжж...»). І в унісон їм Кулішеве:

Народе мій, ясирнику татарський,
Невольнику турецький найдорожчий!
Народе мій, східний панський слуго
І польської герою темний слави!
Народе мій, недоуку латинський,
Товаришу московської темноти!

Два останні переспіви мають громадянське звучання, їх біблійний сюжет нівелюється.

Окремою темою під час вивчення творчості Тараса Шевченка у 9 класі професор Б.Степанишин пропонує розглядати «Образ Бога у творчості Тараса Шевченка (Шевченко і релігія)». Як зазначає автор у монографії «Краса, велич і трагедія України», «... звертаннями до Бога рясніє буквально весь «Кобзар» — вони там мало не на кожній сторінці. У текстах для читання, у «Букварі» Тараса Шевченка є чимало матеріалів релігійного змісту, уривки з псалмів і молитов. Цікавився митець і релігійним малярством, і сам малював на євангельські теми («Христос благословляє хліб», «Апостол Петро»). Епіграфи багатьох поем Шевченка взяті з Біблії. А відомо ж, що в епіграфі — основна ідея твору. Шевченко захоплювався Біблією: «Єдина моя втіха тепер — це «Євангеліє». «Новий Заповіт» я читаю з благоговійним тремтінням. Я читаю його щодня, щогодини», — пише він у листі до Варвари Репніної. Частину Біблії, «Псалтир» поет знав напам'ять. Біблійні образи і мотиви маємо в «Давидових псалмах», «Подражаніє 11 псалму», «Осії. Глава 14.», «Ісаія. Глава 35», «Подражаніє Іезекіілю. Глава 19», в «Царях», «Неофітах», «Тризні» та інших творах. Всі ці твори цілком світські, просякнені революційно-демократичним духом, вільні переспіви псалмів. Наприклад, Псалом 1 побудований на антитезі і складається з двох частин: добро протиставляється злу. Псалом 12 — звернення до Бога: «Чи ти мене, Боже милий, навик забуваєш»... В наступних рядках звучать соціальні мотиви — протистояння злу — лютим, хитрим, злим ворогам.

До псалмів звертався і Степан Руданський. Його Псалом 136 побудований на зіставленні: розіпнута на хресті Україна, розіпнутий Ісус Христос — тяжко страждають у муках від невдячних дітей. Серед біблійних тем і сюжетів Ліни Костенко («Шлях на Голгофу», «Поки півень запіє...») вирізняються своєю філософічністю «Давидові псалми». Тема вічна — добро і зло:

Блажен той муж, воістину блажен,
котрий не був ні блазнем, ні вужем...

А хто від правди ступить на півметра, —
Душа у нього сіра й напівмертва, —

такими постають два протилежні образи у Псалмі 1 Ліни Костенко. Всі переспіви псалмів, відомі в українській літературі, можна об'єднати тематично в урок із позакласного читання або під час вивчення творчості українських письменників, котрі мають переспіви і переклади псалмів, вивчати у тематичній, хронологічній, жанровій послідовності, вводячи в рамки програми з літератури.

Жанровим різновидом біблійних сюжетів є повчальні алегоричні оповідання про людське життя із яскраво висловленою мораллю — це притчі. Багато притч містять біблійні книги, староруські збірники «Пчела», «Измарагд». Ці притчі пізніше використовували письменники й художники. У 10 класі під час вивчення творчості Івана Франка розглядаються поезії збірки «Мій Измарагд» — однієї з найцікавіших збірок Івана Франка. Цілий розділ у цій збірці займають притчі «Притча про життя», «Притча про вдячність», «Притча про приязнь», «Притча про працю», «Прищодо радості і смутку» та ін. Як радить професор В. Степанишин, при вивченні творчості Івана Франка у 10 класі доцільно було б текстуально розглянути «Притчу про життя». Було це в Індії. Переслідуваний людожерним левом чоловік забіг у глибоченну балку і, вгледівши на краю безодні берізку, від безвиході вчепився за її вершечок і стрибнув у провалля. Як невдовзі виявилось, біля підніжжя того деревця, підточуваного білою та чорною мишами, сичала, звившись у клубок гадюка, а внизу роззявив пащу страшний лев. Тут у притчі настає кульмінація — чоловіку загрожує чотири небезпеки. Та сталося диво. Побачивши на берізці джмелів, щільник меду, наш герой, «найшовши в тих краплинах медових несказанну... розкіш» забув про всі чотири небезпеки. Цей алегоричний сюжет розкрито в притчі таким чином:

Сей чоловік, брати, — то кождий з нас...
Голодний лев над нами — то є смерть;
Дракон внизу — то вічне забуття,
Що кожного нагрожуєсь пожерти,
А миші, чорна й біла, — день і ніч,
Що ненастанно вік наш підгризають,
а та гадюка під ногами, браття —

То наше власне тіло, непостійне...
А та берізка...
... людська пам'ять — щира, та коротка.
Нема нам виходу...
Нема рятунку.

І все-таки вихід є. Мудрий Будда сказав, що духовне життя людини настільки багате, що дозволяє нам забути про скороминущість нашого життя та його злигодні. Мудрість життя полягає якраз у тому, щоб і не думати над порятунком від можливих небезпек (однаково всього не передбачиш), а насолоджуватись усім тим «медом» осмисленого існування людини, тобто прагнути до високого ідеалу, а саме:

Се чиста розкіш братньої любові,
Се той чудовий мід, якого крапля...
Розширює життя людське в безмір.
Підносить душу понад всю тривогу...
В простори повні світла і свободи.

Оце, на думку Івана Франка, те єдине і справжнє, що лишилося в людині, а цього в нього ніяка сила забрати не зможе. Отже, сенс, смак життя, вміння по-людському його пережити, полягає лише в тому,

... що серце наше чує,
Чим груди повні, чим душа живе,
У розкоші любові і бажання,
В братерстві, у надії, у змаганні,
До вищих, чистих цілей є ваш рай.

Іван Франко підводить нас до висновку, що таку високу ідею варто прийняти і задля неї жити.

Створюючи свої притчі, Іван Франко мав за мету, кажучи його словами, «популяризацію багатого скарбу поезії та життєвої мудрості, що міститься у наших старім письменстві, досі так мало відомім не лише широким народним масам, але також, а може, навіть ще в більшій мірі, освіченим верствам нашого народу».

Традиції Івана Франка продовжив Дмитро Павличко. Його «Притчі про вдячність», «Притча про сльози» напоєні глибокою життєвою мудрістю. Його притчі, як і байки, завершують чітко висловленою мораллю:

Ця притча каже: кинь, що не твоє,

Бо від насильних дяк душа гние.

(«Притча про вдячність»)

Плакало дві дівчини, дві милі —

Хлопців двох поховано в могилі.

Першої коханий вмер в недузі,

Другого принесли з бою друзі.

(«Притча про сльози»)

Ще один жанровий різновид біблійного переспіву — молитви. Найдавніший за своїм виникненням на основі первісних магічних замовлянь і закликань як звертання до Бога, до надприродних сил із проханням про дарування різних благ і відвернення зла, є невід'ємною частиною всіх релігійних культів, обов'язковим атрибутом обрядів, богослужінь, церковних свят. Пов'язані молитви з вірою в магічну силу слова, за допомогою якого нібито можна впливати на надприродні сили.

У літературі молитви — це переважно поетичні твори на біблійні та житійні сюжети.

Молитви подібні за своїм змістом. Це монологи, звертання. У Тараса Шевченка — це відоме:

Роботящим умам,

Роботящим рукам

Перелоги орать.

Думать, сіять не ждять

І посіяне жать

Роботящим рукам.

Або:

А всім нам вкупі на землі

Єдиномисліє подай

І братолюб'є пошли

Чи відома «Молитва» («Царям, всесвітнім шинкарям...»), де Шевченко чітко вимолює у Всевишнього благ «робочим головам, рукам», «трудящим людям», «чистим серцем», осуджуючи тих, хто на «сій окраденій» землі чинить зло.

Синівська любов до рідного краю, замилювання розкішною українською природою — зміст «Молитви в полі» Осипа Маковея.

Оксана Лятуринська, письменниця в діаспорі, волинянка, витворює свою молитву до Бога. Борець за волю і незалежність України, Оксана Лятуринська вболіває за свій знедолений край. Тому і звучать в її молитві бойові, закличні настрої: «щоб... сила не перемогла ворожа», щоб «не зв'ялились порив до волі», і нарешті, «нам змаг батьків — суворим заповітом», — завершує молитву поетеса.

«Молитва» Дмитра Павличка — це звернення до Тараса Шевченка, до його генія, що возвеличив і підняв націю над світом:

Отче наш, Тарасе всемогущий,
Що створив нас генієм своїм... —

так звертається Дмитро Павличко до Кобзаря, просить його послати силу вистояти в боротьбі за незалежність України, дати міцне слово і ясні мислі для поетів — провісників правди.

І насамкінець — «Молитва до мови» Катерини Мотрич. Воістину: спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог.

Підручник з української літератури Бориса Степанишина, видання 1992 року, розпочинається Молитовним триптихом: Молитвою — «Отче наш...», «Молитвою» Дмитра Павличка і Молитвою Катерини Мотрич (до мови).

Ми вважаємо, що цим заспівом потрібно починати уроки літератури у старших класах, таке поєднання сприяє духовному розвитку молодшої особи, впливає на формування її свідомості, змушує замислитись над вічним і негнїним у віках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Історія української літератури. — К.: Либідь, 1993. — Т.3.
2. Костенко Л. Вибране. — К.: Дніпро, 1989.
3. Куліш П. Поезія. Проза. — К., Наукова думка, 1994. — Т.1
4. Павличко Д. Поезії. — К, Дніпро, 1989. — Т.2
5. Поліщук Я. Література рідного краю. — Рівне: Азалія, 1993.
6. Програми середньої загальноосвітньої школи. Українська література. — К.: Освіта, 1993.
7. Степанишин Б. Всеобіймаючі очі України: Іван Франко та Олександр Довженко. — Рівне, 1994.
8. Степанишин Б. Краса, велич і трагедія України. — Рівне, 1994.
9. Степанишин Б. Українська література. Підручник для 9 класу — К.: Освіта, 1992.
10. Франко І. Поезії. К.: Наукова думка, 1994. — Т.1
11. Шевченко Т. Кобзар. — К.: Радянська школа, 1987.

Summary

Oksana Prykhodko, Teacher of Ukrainian Language and Literature, Zdolbuniv secondary school № 3, Rivne region.

The Translation and Interpretation of the Bible in Teaching Ukrainian Literature.

The process of learning the history of the known Ukrainian versions of the Holy Scriptures, is shown in the article. The author emphasizes the steps of learning the Bible: I) the history of the Bible, and Ukrainian translations, in particular; II) parables and other literary works connected with the Bible; III) interpretations by Ukrainian modern writers. From her point of view, the author analyzes and proposes the best works for study in schools.

A short characteristic of these styles is given in the writings of T. Shevchenko, P. Kulish, I. Franko, D. Pavlychko, L. Kostenko.